

Danish University Colleges

Vejledning i brug af redskab til observation af familiedynamik i ansøgerfamilier

Larsen, Mette; Bressendorff, Signe

Publication date:
2019

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Larsen, M., & Bressendorff, S. (2019). Vejledning i brug af redskab til observation af familiedynamik i ansøgerfamilier. Socialstyrelsen.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Download policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Socialstyrelsen

Vejledning i brug af redskab til observation af familiedynamik i ansøgerfamilier

Til brug for socialtilsynenes
godkendelse af plejefamilier i
Danmark

Viden til gavn

Publikationen er udgivet af

Socialstyrelsen

Edisonsvej 1

5000 Odense C.

Tlf: 72 42 37 00

E-mail: info@socialstyrelsen.dk

www.socialstyrelsen.dk

Forfattere: Mette Larsen og Signe Bressendorff,
Videnscenter for Anbragte Børn og Unge, Center
for Familiepleje, Københavns Kommune.

Digital ISBN: **978-87-93676-72-5**

Indhold udarbejdet af Videnscenter for Anbragte
Børn og Unge, Center for Familiepleje,
Københavns Kommune
for Socialstyrelsen.

Udgivet juli 2019. Opdateret i december 2019.

Download eller se rapporten på
www.socialstyrelsen.dk

Der kan frit citeres fra rapporten med angivelse
af kilde.

Indhold

Formål og indhold.....	3
Del 1. Begrebet familiedynamik.....	5
Familiebegrebet.....	5
Familiedynamik.....	6
Hensigtsmæssig familiedynamik.....	7
Uhensigtsmæssig familiedynamik.....	8
Del 2. Observation i familien af samspil, relationer, kommunikation og ansøgers refleksioner over egen dagligdag (pejlemærker).....	9
Baggrund for pejlemærkerne.....	9
Pejlemærker og iagttagelsespunkter.....	11
Samspil.....	12
Relationer.....	13
Kommunikation.....	14
Refleksion over egen dagligdag.....	15
Del 3. Deltagerobservation.....	16
Deltagerobservation i en godkendelseskontekst.....	16
Metodiske forbehold.....	17
Vigtigt at kombinere observation med supplerende spørgsmål.....	17
Forhåndsviden og forforståelser om familien.....	18
Egen tilstedeværelses betydning for observationen.....	18
Fortolkninger af observationer i en godkendelseskontekst.....	19
Hvordan observationer kan skrives ind i en godkendelsesrapport.....	20
Del 4. Observationsskema.....	21
Sådan anvendes observationsskemaet.....	22
Litteratur.....	23
Bilag.....	27
Bilag 1. Oversigt med pejlemærker og iagttagelsespunkter.....	27
Bilag 2. Eksempler på observationer af familiedynamik.....	30
Bilag 3. Eksempel på planlagt aktivitet med anvendelse af billedkort.....	36

Formål og indhold

Redskabet til observation af familiedynamik i ansøgerfamilier skal anvendes af socialtilsynene i godkendelsen af plejefamilier. Redskabet har til formål at sætte fokus på, om dynamikken i ansøgerfamilien er hensigtsmæssig i forhold til at give et plejebarn trygge og stabile rammer.

Redskabet fremgår af bekendtgørelse om socialtilsyn, bilag 3.

Det fremgår bl.a. af bekendtgørelsen:

Redskab til observation af familiedynamik i ansøgerfamilier

En del af formålet med godkendelsesbesøgene i ansøgerfamiliens hjem er, at tilsynet får viden om dynamikken i en ansøgerfamilie samt om familiens indbyrdes samspil, relationer, kommunikation og refleksioner over egen dagligdag.

Når man som tilsynskonsulent observerer dynamikken i en ansøgerfamilie, er det vigtigt, at man ser, hvordan familien agerer, når hele familien er sammen om noget, eksempelvis et måltid, en opvask eller andet, som kan få familien til sammen at reflektere over deres familiedynamik, eller hvordan de som familie vil tage imod et plejebarn.

Redskabet består overordnet af følgende elementer:

- Observation i familien af samspil, relationer, kommunikation og ansøgers refleksioner over egen dagligdag
- Observationsskemaer, som evt. blot kan udfyldes med stikord. Herefter kan skemaet bruges som afsæt for at skrive observationer og vurderinger af det observerede ind i godkendelsesrapporten.

Observationsskemaet (nedenfor) er udviklet som et hjælperedskab, som kan anvendes i arbejdet med at observere i vurderingen af familiedynamik i en godkendelseskontekst.

Det er tanken, at man under et besøg i en ansøgerfamilie vil observere flere forskellige ting, og at tilsynskonsulenten derfor efterfølgende vil kunne udfylde flere observationsskemaer.

Observationsskema

Se observationsskemaet side 20.

Konklusioner på afdækning af familiedynamik

Resultater af observation af familiedynamik indgår i godkendelsesrapporten, som en del af socialtilsynets vurdering af, hvorvidt ansøger vurderes at kunne tilbyde et plejebarn trygge og stabile rammer, og hvorvidt familiedynamikken er hensigtsmæssig i forhold til at give et plejebarn trygge og stabile rammer.

Med henblik på at understøtte anvendelsen af redskabet er der udarbejdet denne vejledning til, hvordan socialtilsynene kan anvende observation i vurderingen af ansøgerfamiliers familiedynamik. Vejledningen fremgår også af Socialstyrelsens hjemmeside: www.socialstyrelsen.dk.

Vejledningen er opdelt i fire dele:

Del 1. Begrebet familiedynamik

Den første del handler dels om, hvordan man kan forstå begrebet familie og familiedynamik, og hvad der kendetegner hensigtsmæssig og uhensigtsmæssig familiedynamik.

Del 2. Observation i familien af samspil, relationer, kommunikation og ansøgers refleksioner over egen dagligdag (pejlemærker)

I anden del af vejledningen introduceres og udfoldes begreberne "pejlemærker" og "iagttagelsespunkter" som konkrete bud på, hvordan familiedynamikken kan observeres i familiens Samspil, Relationer, Kommunikation og Refleksion over egen dagligdag, jf. kvalitetsmodellen.

Del 3. Deltagerobservation

Den tredje del handler om deltagerobservation som metode i en godkendelseskontekst, herunder blandt andet, hvad man skal være særligt opmærksom på, når man anvender og efterfølgende fortolker observationer. Desuden beskrives en række overvejelser i forhold til at bruge observationerne i vurderingen og herunder skrive sine observationer ind i godkendelsesrapporten.

Del 4. Observationsskema

Fjerde del indeholder hjælpeværktøjer i form af et observationsskema, som kan anvendes til at understøtte en systematisk brug af observationer.

Bilagene indeholder et skema med pejlemærker og iagttagelsespunkter. Derudover er der to cases, som er eksempler på, hvordan pejlemærker og observationsskemaet kan anvendes i praksis, og et eksempel på en planlagt aktivitet.

I vejledningen omfatter familiebegrebet såvel par med eller uden børn, som eneforsørgere med børn, der bor på den samme adresse og praktiserer sociale relationer. Familiestrukturen kan være meget forskellig, fx hvad angår etnisk baggrund, ægteskabelig status og seksuel orientering.

Vejledningen er udviklet for Socialstyrelsen af Center for Familiepleje, Videnscenter for Anbragte Børn og Unge (VABU) i samarbejde med de fem socialtilsyn.

Del 1. Begrebet familiedynamik

I afsnittet beskrives indledningsvis familiebegrebet. Det beskrives blandt andet, at der er mange forskellige måder at praktisere familie på. Dette er vigtigt at tage med i sine overvejelser, herunder at være bevidst om, hvordan egne forforståelser præger fortolkninger. Derefter beskrives det nærmere, hvad der kendetegner hensigtsmæssig og uhensigtsmæssig familiedynamik. Desuden udfoldes pejlemærkerne: Samspil, Relationer, Kommunikation og Refleksion over egen dagligdag. Der redegøres for pejlemærkernes teoretiske baggrund. For hvert pejlemærke gives der konkrete bud på, hvad man kan se efter i observationerne af familiedynamikken. Pejlemærker og iagttagelsespunkter fremgår desuden af bilag 2.

Familiebegrebet

Definitionen af det, der udgør en familie, er ikke en fast defineret størrelse. Definitionen ændrer sig igennem tiden og forstås forskelligt rundt omkring i verden, da det udvikles og ændres i tæt samspil med kulturelle og sociale normer i det omgivende samfund. Familier kan have mange forskellige konstellationer. I en dansk kontekst kan en familie eksempelvis udgøres af par med eller uden barn/børn, eneforsørgere eller familier (med eller uden barn/børn), hvor der er mere end to primære omsorgsgivere. Børnene i familien kan være de voksnes biologiske børn, bonusbørn, adopterede børn, plejebørn eller forskellige kombinationer af disse. Der kan desuden være familier, hvor parret er af samme køn. Der kan også være tale om familier med anden etnisk baggrund end dansk, hvilket inkluderer tværkulturelle familier, som både har etnisk dansk/ikke-etnisk dansk baggrund, og voksne, som har forskellige etniske baggrunde, hvoraf ingen er etnisk danske.

Ifølge Danmarks Statistik (2016) defineres en familie som: *en eller flere personer, der bor på samme adresse, og som har visse indbyrdes relationer*. Danmarks Statistik nævner 37 forskellige måder at være børnefamilie på i Danmark, som inkluderer fire overordnede kategorier: enlige forældre, sammenbragte familier med børn i hjemmet, sammenbragte familier uden børn i hjemmet og sammenbragte familier med fælles børn. Under hver kategori kan man finde eksempler på specifikke familiesammensætninger, såsom: *enlig mor med børn* eller *par med mors og fars særbørn samt fars samværsbørn*. Det viser, hvor bred definitionen af en familie er i dag. Listen over familieformer inkluderer dog ikke alle familietyper som fx familier med plejebørn eller børn uden biologisk relation til de øvrige familiemedlemmer – samt familier, hvor de primære omsorgsgivere er et andet familiemedlem end mor eller far. Hvis man baserer familiebegrebet på, at en familie udgøres af de sociale relationer, som et individ selv definerer, føler og praktiserer som familierelationer, kan man komme frem til mange forskellige familieformer.

Tidligere var biologisk slægtskab det, som definerede, hvem der var i familie med hinanden, og det er også den forståelse, der kommer til udtryk i den udbredte europæiske talemåde: *Blod er tykkere end vand*, som betyder, at en person kan føle en vis form for tilknytning til selv fjerne og ukendte slægtninge, fordi de deler et biologisk bånd med hinanden (Pedersen og Tjørnhøj-Thomsen, 2014).

Antropologen David Schneider (1980) har i tråd hermed beskrevet, hvordan prioriteten af biologisk slægtskab i familiedefinitionen har ført til kulturelle og sociale forståelser, der fx ser båndet mellem biologisk beslægtede individer som varigt og ubrydeligt. Med det kommer særlige følelser, forventninger og krav om, hvordan man skal opføre sig overfor hinanden.

I Danmark, som i det meste af den vestlige verden, har vi længe primært gjort brug af kernefamiliebegrebet, som har rødder tilbage til 1500-tallet (Dencik, Jørgensen og Sommer, 2008). Kernefamiliebegrebet forstås oftest som bestående af en mor og far, samt deres fælles børn, boende i et fælles hjem. Man kan i nogle kontekster se sammenfald mellem begrebet *husstand* (dem, som vi bor sammen med) og *familie*. I andre sammenhænge, og især i andre lande, kan familiebegrebet henvise til slægten, som omfatter bedsteforældre, fætre, onkler, tanter osv., hvilket i en etnisk dansk sammenhæng sjældent er identisk med dem, som man bor sammen med (Aabro et al., 2018).

I takt med at nye familiestrukturer og livsstile er blevet socialt acceptable, har forståelsen af familiebegrebet som en kernefamilie, baseret på biologisk slægtskab, imidlertid ændret sig i Danmark. Familiebegrebet omfatter ikke kun far, mor og børn, og betyder derfor ikke længere udelukkende biologisk slægtskab. I stedet inkluderer det et større fokus på andre parametre som fx, hvordan mennesker selv definerer, føler og praktiserer sociale relationer, og hvordan de selv konstituerer familien som noget særligt (Pedersen og Tjørnhøj-Thomsen, 2014).

I den systemiske tankegang defineres familien som en gruppe af individer, der oplever sig selv som hørende sammen, og hvor en særlig kultur og måde at interagere på, inden for familiens rammer, opleves som kendetegnende for familien (Brønserud og Dessau, 2001). Kildedal (1998) beskriver i tråd hermed, at familiens ubevidste og indforståede rutiner og handlinger i hverdagen skaber et system i hverdagslivet, som kan forstås som netop denne families familiekultur. I enhver familie eller gruppe skabes således en bestemt kultur, ikke altid som en bevidst strategi, men som et resultat af ubevidste handlinger mellem mennesker. Familiens særlige måde at være sammen på er både med til at definere familiens interne tilhørsforhold og fællesskab indadtil og samtidig markere familiens grænser udadtil.

Når begrebet "familie" anvendes i denne vejledning, så menes der såvel par (uanset seksuel orientering) med eller uden børn, som eneforsørgere, der bor på den samme adresse og praktiserer sociale relationer med afsæt i, at de forstår sig selv som en familie. Det er således afgørende, at tilsynskonsulenten observerer dynamikken i en ansøgerfamilie, når hele familien er samlet.

Familiedynamik

Familiedynamik er en samlebetegnelse, der dækker over de mange aspekter ved et familieliv, som tilsammen skaber og former det samspil, der er i familien (Dencik, Jørgensen og Sommer, 2008). Familier består af komplekse relationer. Dels relationer mellem de voksne, dels mellem hver voksen og hvert barn, samt børnene imellem. Familiedynamik dækker altså over hvert familiemedlems indbyrdes relation, samspil og funktionsevne, samt hvordan familiemedlemmerne gensidigt påvirker hinanden (ibid.).

Familie- og slægtsskabsforskere er enige i, at familien, uagtet variant, har stor betydning for børns trivsel og udvikling. Det ses, at særligt kvaliteten af den omsorg, som de primære omsorgsgivere giver barnet, har stor betydning for barnets udvikling (Kvello, 2016). Af Socialtilsynets kvalitetsmodel fremgår det i tråd hermed, at en families indbyrdes samspil er

afgørende, både for barnets trivsel og udviklingsbetingelser samt for familiens trivsel og udvikling som helhed.

Hensigtsmæssig familiedynamik

Der findes ikke en universel definition på, hvad der kendetegner hensigtsmæssig familiedynamik og gode omsorgskompetencer, da det kan udforme sig på mange forskellige måder. Der er dog nogle grundlæggende aspekter, som går igen; man kan således nærme sig en definition ved at se på, hvad forskning på området peger på i forhold til familiedynamik.

Psykiateren Michael Rutter og hans kone Marjorie Rutter beskrev tilbage i 1993, at en af de største forandringer, der opstår, når man bliver den primære omsorgsgiver for et barn, er, at man, i vidt omfang, mister sin uafhængighed, da barnets pleje og behov nødvendigvis i mange familier må have første prioritet. Det betyder, at man som primær omsorgsgiver *dels må være i stand til at opfatte barnets behov, og dels må kunne tilsidesætte egne behov til fordel for barnets* (Rutter og Rutter citeret i Brønserud og Dessau, 2001:48). Evnen til at kunne se barnets behov og tilsidesætte egne behov til fordel for barnet synes således, ifølge Rutter og Rutter, at være en grundlæggende, universel og central forældrekompetence.

Den tidligere børnerådsformand og forsker Per Schultz Jørgensen er en af de mange, der har forsøgt at definere "sund familiedynamik". Han argumenterer for, at en sund familiedynamik er kendetegnet ved en kærlig, omsorgsfuld stemning og omgangstone i familien og ved, at familien kan rumme konflikt. Det interessante er altså ikke selve problemernes karakter, men snarere hvilke strategier den enkelte familie har for, hvordan uenighed og konflikter italesættes og håndteres. Det er tilsvarende vigtigt, ifølge Schultz Jørgensen (1999), at børnene har medbestemmelse og inddrages i familiens beslutninger.

I den forbindelse er det vigtigt at være opmærksom på, at der er kulturelle, såvel som sociale, forskelle på, hvordan familier fx løser konflikter, eller hvordan de giver børn medbestemmelse. Der kan fx være forskel på, hvilke forventninger voksne har til, hvad børn selv skal kunne i bestemte aldre (Larsen, 2009). Eksempelvis kan man i nogle familier med etnisk minoritetsbaggrund opleve voksne, der mader større børn, hvilket af disse familier ses som et udtryk for en særlig omsorgsfuld handling. Denne adfærd i etniske minoritetsfamilier kan imidlertid af danske socialarbejdere blive set som udtryk for, at de voksne ikke ser barnets behov og initiativer, og at de ikke er opmærksomme nok på vigtigheden af at opdrage deres børn til selvstændighed (ibid.). Sådanne kulturelle forskelle må man som tilsynskonsulent være opmærksom på.

I forlængelse af Rutter og Rutter må et afgørende kendetegn for, om dynamikken i en given ansøgerfamilie er hensigtsmæssig, og om de voksnes omsorgsevner er gode, være, hvorvidt forældrene viser i ord og handling, at de er i stand til at se deres børns behov og tilsidesætte deres egne behov (Brønserud og Dessau, 2001:48, Kvello, 2016:256). Eller om forældrene formår at sætte sig ind i deres børns ønsker og følelser – og selv agerer relevant i forhold til børnene (Kvello, 2016:256). Dertil kommer vigtigheden af, at de voksne i familien påtager sig et voksenansvar, hvor de tydeligt varetager rollen som dem, der opstiller rammerne for, hvad der er acceptabelt, og hvad der ikke er acceptabelt i familiens daglige samspil.

To yderligere områder, som går igen i diskussioner omkring, hvad der kendetegner hensigtsmæssig familiedynamik, her med afsæt i den systemiske tilgang, er fleksibilitet og stabilitet. Palsvig og Almvig (1983) understreger, at det er vigtigt, at plejefamilier er fleksible og tolerante, for at de kan give et nyt plejebarn mulighed for at finde sin plads i familiens struktur. Burnham (1989) beskriver, hvordan stabilitet er et vigtigt aspekt i et velfungerende

familiesystem, fordi det beskytter familieenheden og dets medlemmer mod kaos og opløsning. Evnen til forandring er også et vigtigt aspekt, fordi det giver familien mulighed for at finde et nyt mønster, der passer til de ændrede omstændigheder, som følger med det at tage imod et plejebarn.

Uhensigtsmæssig familiedynamik

Når det kommer til en uhensigtsmæssig familiedynamik, er det ligeledes vanskeligt at beskrive præcist, hvad denne dynamik er kendetegnet ved. Kvello (2016) nævner forskellige former for mangelfuld omsorg. Han nævner eksempelvis manglende opsyn: at lade et barn være alene uden opsyn eller ikke at være opmærksom på, hvor barnet er. Han nævner også manglende udviklingsmæssig omsorg – herunder mangelfuld følelsesmæssig, social, kognitiv og fysisk stimulering. Derudover nævner han, at omvendt rollefordeling (også kaldet parentificering) kan anses som mangelfuld anerkendelse af barnets behov. Ved omvendt rollefordeling bliver et barn givet voksenroller, som det ikke er modent nok til, fx ved at pålægge barnet urimelige arbejdsopgaver og ansvar i hjemmet.

Ifølge Kvello skal de voksne evne at se barnets individuelle behov. Kvello beskriver vigtigheden af, at voksne ser den betydning, som de, som omsorgsgivere, har for barnets udvikling. Et manglende blik for dette kan betyde, at barnet ikke opnår en tryk tilknytning til sin voksne omsorgsgiver, og derfor ikke får den tilstrækkelige følelsesmæssige omsorg, som det har brug for for at kunne udvikle sig sundt. Dette kan have langvarige konsekvenser for barnets selvværd og interaktion med andre i ungdoms- og voksenlivet.

Baseret på Kvellos definitioner kan man argumentere for, at uhensigtsmæssig familiedynamik blandt andet kan være kendetegnet ved, at de voksne ikke formår at skabe struktur, sætte rammer og understøtte familiemedlemmernes individuelle behov. Herudover er det et tegn på uhensigtsmæssig familiedynamik, når de voksne i en familie ikke er i stand til at tolke børnenes følelser, give dem den rette støtte og agere relevant i forhold til hinandens og børnenes behov. Dette påvirker den indbyrdes familiedynamik, da de voksnes manglende refleksion og omsorg kan medføre et højt konfliktniveau, skældud, følelsesmæssig distance eller passivitet i familien.

Det ovennævnte kan forstås som en såkaldt dyadisk fortolkning af uhensigtsmæssig familiedynamik, hvor man ser på, hvordan forholdet mellem to familiemedlemmer (her voksen/barn) kan påvirke barnets trivsel og udvikling samt familiens indbyrdes kommunikations- og konfliktmønstre. Kigger vi i stedet på familien som en enhed (et systemisk blik på familien), kan vi lade os inspirere af Palsvig og Almvig (1983) og Burnhams (1989) tidligere nævnte definitioner af hensigtsmæssig familiedynamik. Hvis en hensigtsmæssig familiedynamik ud fra deres perspektiver indebærer, at familieenheden er fleksibel og anerkendende, vil en uhensigtsmæssig familiedynamik komme til udtryk i familier, som ikke er i stand til at tilpasse sig forandringer og til at anerkende hinanden. Familier med uhensigtsmæssige dynamikker kan derudover have svært ved at kommunikere effektivt, hvilket kan føre til, at der ofte opleves uklarhed og uenighed, som på længere sigt kan påvirke familiemedlemmernes trivsel.

Når familiedynamik er en væsentlig faktor i godkendelsen af plejefamilier, skyldes det altså, at dynamikken i en familie er afgørende for børns trivsel og udviklingsmuligheder, samt for familiens mere generelle trivsel og udvikling. Af socialtilsynets kvalitetsmodel fremgår det også, at det er væsentligt at have fokus på familiedynamikken for at sikre, at både børn og voksne har overskud til og formår at bidrage til at give et plejebarn kontinuitet i opvæksten, samt mulighed for at vokse op i trygge og stabile rammer.

Del 2. Observation i familien af samspil, relationer, kommunikation og ansøgers refleksioner over egen dagligdag (pejlemærker)

Jf. kvalitetsmodellen afspejles familiedynamikken i det indbyrdes samspil i familien og er afgørende, både for barnets trivsel og udviklingsbetingelser. Familiedynamik kan også, jf. kvalitetsmodellen, fx komme til udtryk i samspil, relationer, kommunikation og refleksion over egen dagligdag. I vejledningen benævnes disse forhold som *pejlemærker*. I vejledningen anvendes også begrebet *iagttagelsespunkter*. Disse er bud på, hvad tilsynskonsulentens konkret kan fokusere på i observationerne for at kunne vurdere, om en families dynamik er hensigtsmæssig. I afsnittet beskrives indledningsvist det teoretiske afsæt for pejlemærkerne, som er tilknytningsteori, mentaliseringsbegrebet og den familierapeutiske tilgang *Family Assessment Device* (FAD). Derefter beskrives de enkelte pejlemærker og iagttagelsespunkter nærmere.

Baggrund for pejlemærkerne

Tilknytningsteori

Tilknytningsteorien er en psykologisk teori, der beskæftiger sig med samspillet mellem et barn og dets voksne omsorgsgivere med fokus på omsorgsgiverens evne til at beskytte, trøste og yde omsorg for barnet og støtte det i at udforske verden.

Teorien blev oprindeligt introduceret af den engelske psykoanalytiker John Bowlby (1968, 1973, 1988). Han beskrev behovet for tilknytning som en instinktiv overlevelsesmekanisme. Dvs. at barnet i sin stræben efter oplevelsen af nærhed og kontakt til sin omsorgsgiver vil "vælge" en strategi for, hvordan det skal udtrykke sine følelser, alt efter, hvad barnet erfaringsmæssigt oplever, der udløser den reaktion fra omsorgsgiveren, som barnet har behov for. Den tidlige tilknytningsteori var baseret på observationer af børns reaktioner, når de blev adskilt fra forældrene. I senere litteratur lægger Bowlby mere vægt på betydningen af en tryk base og omsorg for udviklingen af børns tilknytningsmønstre (Holmes, 2014).

Siden er tilknytningsteorien udvidet til også at omfatte relationer mellem voksne, eksempelvis kærlighedsrelationer (Feeney, Noller og Roberts, 2016). Baseret på den canadiske udviklingspsykolog Mary Ainsworths (1978) *Strange Situation Test* er der beskrevet forskellige tilknytningsmønstre, som kan observeres i forhold til børn. Kvaliteten af tilknytningen til en

omsorgsgiver kan klassificeres som enten tryk eller utryk. Utrykke tilknytningsmønstre bliver desuden delt i tre kategorier: ængstelig/ambivalent, ængstelig/afvisende og desorganiseret¹.

Mentaliseringsbegrebet

En tryk tilknytningsstil og evnen til at mentalisere er ofte tæt forbundet med – og er i en vis udstrækning afhængige af – hinanden. Mentalisering er, når man evner at se bagom egen og andres adfærd og prøver at danne sig en fornemmelse af de følelser, motiver, tanker, intentioner, formål osv., der ligger bag en given handling eller adfærd. Mentalisering er dermed en form for indre mental aktivitet (social kognition), der gør det muligt at opfatte og fortolke menneskelig social adfærd som udtryk for intentionelle mentale tilstande (Bateman & Fonagy, 2012; Hart, Corlin, Birk & Hellborn, 2018).

Et menneskes evne til at mentalisere er af stor betydning for udviklingen af relationer til andre. Forskning viser blandt andet, at omsorgsgiveres mentaliseringsevne har stor betydning for kvaliteten af tilknytningsrelationen imellem barn og voksen (Fonagy et al., 1991; Fonagy og Target, 2002).

Ifølge Fonagy et al. (2007) vil børn udforske betydningen af andres handlinger, hvilket skaber grundlaget for deres senere evne til at klassificere og finde mening i egne oplevelser. Denne evne påvirker også andre evner, såsom affektregulering, impuls kontrol, selvmonitorering og oplevelsen af at være en handlende aktør.

Evnen til mentalisering er en forudsætning for at kunne indgå i en langvarig følelsesmæssig tæt relation med andre og for udvikling af et stabilt selvværd. Oplever et barn omsorgssvigt i dets tidlige tilknytningsrelationer, har det en afgørende effekt på dets sociale, følelsesmæssige og kognitive udvikling (Rifkin-Graboi, Borelli, og Enlow, 2009). I en familiedynamikkontekst er mentalisering relateret til indbyrdes kommunikationsevner og forståelse af familiemedlemmers følelsesmæssige behov.

Forskning viser fx, at dårlig kommunikation og manglende forståelse for andres behov, bevæggrunde og følelser kan føre til oplevelser af svigt og langvarige konflikter (Moxnes, 2004). En potentiel konsekvens af mentaliseringssvigt fra en omsorgsgiver i familiekonflikter kan være mental blindhed overfor barnets følelser, behov og oplevelse af situationen. Det kan føre til, at barnet anser sin omsorgsgiver som følelsesmæssigt utilgængelig, og at det bliver efterladt følelsesmæssigt alene (Fonagy og Allison, 2012).

Omsorgssvigtede og traumatiserede børn og unge har ofte en skrøbelig mentaliseringsevne, men mentalisering kan læres, hvorfor det er særdeles betydningsfuldt, at omsorgssvigtede og traumatiserede børn og unges omsorgsgivere evner at mentalisere (Hagelquist og Rasmussen, 2017).

Family Assessment Device (FAD)

Family Assessment Device (FAD) er en familierapeutisk tilgang, som evaluerer familiers funktionsniveau, baseret på 60 udsagn, der skal besvares af samtlige medlemmer af en familie. Hvert familiemedlem skal vurdere, i hvilket omfang de oplever, at udsagnene i testen beskriver

¹ For mere information om tilknytningsteori og de forskellige tilknytningsmønstre henvises til Bowlby (1968, 1973, 1988) og Daniel (2012).

deres familie. Tilgangen er udarbejdet af de amerikanske psykologer Epstein, Baldwin og Bishop (1983) med udgangspunkt i den systemiske tankegang, hvor familien anses som en enhed.

De 60 udsagn falder inden for seks områder, der tilsammen kan belyse familiedynamikken i en familie: Problemløsning, Kommunikation, Familieroller, Følelsesmæssig tilgængelighed, Følelsesmæssig involvering og Adfærd. Endelig er der tilføjet et syvende område, som fokuserer på familiens mere generelle funktionsniveau. Områderne beskriver forskellige former for hensigtsmæssig adfærd i en familiedynamikkontekst og berører blandt andet i hvilket omfang, at familien:

- Er i stand til at løse de fleste problemer samt evaluere og lære af, hvordan problemet blev håndteret.
- Anvender klar og direkte kommunikation.
- Har klare regler for adfærd, hvor uoverensstemmelser ikke er en væsentlig årsag til konflikt.
- Evner at opretholde en daglig struktur.

Pejlemærker og iagttagelsespunkter

I det følgende udfoldes de fire pejlemærker: Samspil, Relationer, Kommunikation og Refleksion over egen dagligdag. For hvert pejlemærke er der opstillet forskellige forhold, som tilsynskonsulenten kan have fokus på i sine observationer af familiedynamik for at kunne vurdere, hvorvidt en families dynamik er hensigtsmæssig. I vejledningen benævnes disse som *iagttagelsespunkter*.

I forhold til at skulle observere familiedynamikken hos en ansøgerfamilie, hvor man på forhånd har nogle bestemte pejlemærker med dertilhørende iagttagelsespunkter, er kunsten på den ene side at tage afsæt i disse, og på den anden side at undgå at blive så fokuseret på dem, at man risikerer at overse andre forhold, som er vigtige for vurderingen af ansøgerfamilien. Man observerer hele tiden, fra man træder ind ad døren, og til man tager af sted igen. Alt, hvad man observerer, kan potentielt komme til at udgøre vigtig viden for godkendelsen.

Ligesom pejlemærkerne er iagttagelsespunkterne udarbejdet primært med inspiration fra tilknytningsteori, mentaliseringsbegrebet og *Family Assessment Device (FAD)*.

I forlængelse af iagttagelsespunkterne er der desuden eksempler på spørgsmål, der kan bruges til at invitere ansøgerfamilien til fx selv at kommentere på det observerede, hvilket kan understøtte fortolkningen og valideringen af observationerne. Spørgsmålene er formuleret som åbne spørgsmål til en fælles samtale med alle familiemedlemmer, om deres forskellige perspektiver på familiens indbyrdes samspil, hvordan de har det med hinanden (Relationer), hvordan de taler sammen (Kommunikation) og om deres hverdag (Refleksion over egen dagligdag). Samtalen med ansøger om familiens dynamik kan desuden i sig selv give mulighed for observationer af familiens indbyrdes samspil, kommunikation og relationer under samtalen, når de diskuterer svarene på spørgsmålene i fællesskab.

I bilag 1 er der en oversigt med pejlemærkerne, iagttagelsespunkterne og eksempler på spørgsmål i en printvenlig udgave.

Samspil

Samspil refererer til den gensidige påvirkning mellem flere personer, som kan iagttages i øjeblikket. I en familiedynamikkontekst refererer samspil til de processer, der foregår mellem de enkelte familiemedlemmer. Det er i disse processer, at den indbyrdes lydhørhed og anerkendelse overfor de forskellige familiemedlemmers tanker, ønsker og følelser kan iagttages. Samspil foregår på flere niveauer, både mellem børn og voksne, mellem de voksne og mellem børnene (Kvello, 2016).

Med udgangspunkt i tilknytningsteorien og mentaliseringbegrebet er et positivt samspil afgørende for en hensigtsmæssig familiedynamik. Forskning viser, at samspil har stor betydning for barnets mange år frem, fx i forhold til, hvordan dets selvopfattelse og selvværd udvikles (Hagelquist, Ladefoged og Pedersen, 2018). Manglende anerkendelse af barnets behov kan fx føre til lavt selvværd hos barnet (ibid.).

Hagelquist, Ladefoged og Pedersen (2018) beskriver i en artikel om skam i dysfunktionelle familier, at der, særligt i en tilknytningsrelation (til omsorgsgivere og andre nærtstående, fx søskende), er en forventning om at blive mødt med en helt særlig anerkendelse. Hvis denne forventning ikke bliver mødt, kan det volde følelsesmæssig smerte og skam. Skam i denne kontekst er en smertefuld opfattelse af at være forkert. Det kan give en følelse af ikke at være værd at elske.

Skamfølelsen opstår, når man oplever ikke at blive mødt i en situation, hvor man forventer at blive værdsat (Fonagy et al., 2007). Hertz og Iversen (2004) beskriver, hvordan anerkendelse og værdsættelse i samspillet mellem mennesker kan bidrage til at bryde negative mønstre. Samspil handler også om, at de voksne anerkender barnet/børnene for at være dem, som de er, og udviser realistiske forventninger til deres evner.

Observation af familiens samspil kan således give indsigt i, om og hvordan familiemedlemmerne viser lydhørhed og anerkendelse overfor hinanden. Dette kan give indtryk af, om ansøgerfamilien evner at kunne imødekomme et potentielt plejebarns behov for anerkendelse og vil kunne styrke barnets selvværd, hvilket er kendetegn for en hensigtsmæssig familiedynamik.

Iagttagelsespunkter i forhold til samspil

I observation kan man være opmærksom på:

- Om barnet/børnene evner eller har plads til at markere egne behov i samspillet i familien.
- Om de voksne lytter til barnet/børnenes følelser, tanker og ønsker og besvarer barnets signaler.
- Om de voksne afstemmer sig i forhold til barnets følelser og adfærd og evner at udsætte egne behov.
- Om de voksne i familien er lydhøre og anerkendende overfor hinandens følelser, tanker og ønsker.

Spørgsmål, som kan stilles familien (spørg gerne efter konkrete eksempler):

- *Kan I beskrive, hvordan de voksne viser interesse for barnet/børnene i jeres familie?*
- *På hvilken måde oplever I, at man kan regne med hinanden i jeres familie?*

Relationer

Relationer i en familiedynamikkontekst henviser til de positioner, som hvert familiemedlem indtager i forhold til hinanden. De enkelte familiemedlemmers relationer er påvirket af deres indbyrdes erfaringer fra samspillet i familien. Det er i relationen til de voksne, at børnene får deres erfaringer med kærlighed og omsorg samt erfaringer med, hvorvidt de voksne fremstår følelsesmæssigt tilgængelige. Derfor henviser relationer til en allerede etableret erfaring hos det enkelte familiemedlem, som har betydning for, hvordan de relaterer sig til hinanden.

Under relationer hører også parrets indbyrdes forhold til hinanden, og hvordan kvaliteten af denne relation påvirker den samlede familiedynamik. Relationer foregår altså, på samme måde som samspil, på flere niveauer, både mellem børn og voksne samt voksne og børn imellem.

Den voksnes mentaliseringsevne, følelsesmæssige tilgængelighed og omsorg overfor barnet har afgørende betydning for barnets kognitive udvikling (Propper og Moore 2006 i Kvello, 2016). Flere forskere har fx peget på, at manglende følelsesmæssig støtte fra omsorgsgivere og nærtstående andre kan føre til ensomhed, isolation, afvisning og stress, der i sidste ende kan hæmme et barns evne til at engagere sig i meningsfuld dialog med andre (Lee og Hankin, 2009; Suzuki og Tomoda, 2015).

Det er ikke kun de voksnes mentaliseringsevne overfor deres børn, men også deres forståelse for hinandens behov for omsorg, som er vigtig for opbygningen af en hensigtsmæssig familiedynamik. Forskning viser, at børn kopierer deres omsorgsgiveres opførsel ned i detaljen (McGuigan, Makinson og Whiten, 2011).

Parrets mentaliseringsevner er vigtige for udviklingen af positive relationer parret imellem og ift. resten af familien. Par med gode mentaliseringsevner udviser ofte større forståelse for hinandens forskelligheder og har ofte en mere anerkendende tilgang overfor hinandens holdninger og handlinger (Hagelquist og Rasmussen, 2017). Forskning viser endvidere, at når parforholdet får plads og opmærksomhed, styrker det familiedynamikken (ibid.).

Børns tilknytningsmønster til voksne omsorgsgivere påvirker også andre familierelationer, såsom søskendeforhold. Ældre søskende, der har en tryk tilknytning til en omsorgsgiver, vil fx være mere tilbøjelige til at trøste en yngre søskende, end en ældre søskende med et utrygt tilknytningsmønster (Kobak og Hazan, 1991).

Observation af familiens relationer til hinanden kan således give indsigt i, hvorvidt familiemedlemmerne fremstår følelsesmæssigt tilgængelige overfor hinanden og viser hinanden omsorg. Dette kan medvirke til at give viden om, hvorvidt ansøgerfamilien har en hensigtsmæssig familiedynamik

Iagttagelsepunkter i forhold til relationer

I observation kan man være opmærksom på:

- Om de voksne viser børnene omsorg og støtte.
- Om familiemedlemmerne berører hinanden fysisk, fx giver knus.
- Om de voksne tager imod barnets/børnenes ønsker om nærhed.
- Om de voksne udviser forståelse overfor hinandens forskelligheder.

Spørgsmål, som kan stilles familien (spørg gerne efter konkrete eksempler):

- *Hvordan giver de voksne trøst og omsorg til barnet/børnene?*
- *Hvordan reagerer I hver især, når nogle er kedede af det eller vrede? På hvilken måde bruger I hinanden?*
- *Hvordan støtter I hinanden? Hvordan støtter de voksne barnet/børnene?*

Kommunikation

Pejlemærket Kommunikation har en sammenhæng til de to forrige pejlemærker, da man ikke kan have samspil eller relationer uden fysisk eller verbal kommunikation. Men hvor pejlemærket Samspil fokuserer på både verbale og fysiske former for anerkendelse, og Relationer fokuserer på, hvordan familiens forskellige medlemmer udøver følelsesmæssig støtte og omsorg, fokuserer dette pejlemærke mere på familiens interne kommunikationsmønstre, såsom hvem der primært er styrende i samtalerne. Det handler også om, hvordan familien håndterer forskellighed, negativitet og uenighed (Epstein og Baldwin, 1983). Kommunikation refererer også til den måde, hvorpå en familie tackler problemer. Alle familier har problemer i større eller mindre omfang, og det interessante er ikke problemerne i sig selv, men snarere, hvordan familien adresserer og taler om mulige løsninger og handler på beslutninger (ibid.).

Forskning på området viser, at der er en sammenhæng mellem de kommunikationsmønstre, som man vokser op med og ens tilknytningsevner til andre (Trees, 2008; Guerreo, 2012; Metts og Asbury, 2015). Fx kan positiv kommunikation fra den voksne omsorgsgiver føre til, at børn og unge hurtigere og nemmere opbygger en tryk tilknytning til andre (Dinero et al., 2011).

Samtidig kan utrygge tilknytningmønstre i ens barndom føre til negative konfliktmønstre i ens ungdom og voksenliv (ibid.). I en familiekontekst er kommunikation en vigtig del af oplevelsen af samhørighed samt udviklingen af den enkeltes udtryks- og tilpasningsevne, hvilket også er en af grundstenene i udviklingen af et trygt tilknytningmønster (Guerrero, 2017).

Forskere har brugt tilknytningsteori som et fundament i undersøgelser af, hvordan familiekonflikter håndteres. Fx beskriver La Valley og Guerrero (2012), hvordan familier med trygge tilknytningmønstre samarbejder og går på kompromis for at løse konflikter. Dette læner sig op ad Schultz Jørgensens tidligere nævnte definition af *sund familiedynamik*, som indebærer en kærlig, omsorgsfuld stemning og omgangstone, samt at børn(ene) har medbestemmelse og inddrages i familiens beslutninger (Jørgensen, 1999).

Observation i forhold til dette pejlemærke kan således give indsigt i, hvordan familiemedlemmerne kommunikerer med hinanden og håndterer konflikter. Dette kan give viden om, hvorvidt ansøgerfamilien vil kunne understøtte et potentielt plejebarn ved at inddrage det i familiens beslutninger samt sikre en generel kærlig omgangstone, hvilket indikerer en hensigtsmæssig familiedynamik.

lagttagelsepunkter i forhold til kommunikation

I observation kan man være opmærksom på:

- Måden, hvorpå de voksne og barnet/børnene kommunikerer med hinanden.
- Hvem, der taler mest.
- Om de voksne sikrer, at alle bliver set og hørt.

Spørgsmål, som kan stilles familien (spørg gerne efter konkrete eksempler):

- *Hvordan håndterer man svære følelser og konflikter i jeres familie?*
- *Hvad kan I være særligt uenige om i jeres familie?*
- *På hvilken måde involverer de voksne barnet/børnene i diskussioner og beslutninger?*

Refleksion over egen dagligdag

Refleksion over egen dagligdag henviser i denne kontekst til, hvordan de voksne evner at reflektere over rollefordelingen mellem de voksne og skabe en struktur, der understøtter familiemedlemmernes forskelligartede behov. Struktur, planlægning og faste rutiner er væsentlige elementer i omsorgen for børn, da børns hjerner endnu ikke er færdigudviklede, og de derfor ikke selv er i stand til at strukturere og planlægge.

Tager man udgangspunkt i mentaliseringsbegrebet, er en vigtig del af mentaliseringsevnen den såkaldte *eksplicite mentalisering*, som udtrykkes gennem refleksion (Davidsen og Fogtman, 2016). Peter Fonagy (2002) og hans kolleger udviklede i samspil med mentaliseringsbegrebet en teori, som de kaldte *Reflective parenting*, som omhandler omsorgsgiverens refleksionsevne, og hvordan denne er forbundet med mentaliseringsevnen (Fonagy et al., 2002).

Hvis omsorgsgiveren har en god refleksionsevne, kan dette styrke dynamikken i familien, da barnet af omsorgsgiveren kan lære, hvordan det kan forstå og regulere sin egen adfærd, ligesom en omsorgsgiver med en god refleksionsevne kan støtte barnets kognitive udvikling. Omsorgsgiverens reflekterende funktion er tillige en vigtig del af, hvordan denne evner at skabe en tryk struktur i familien, fx ved at sætte rammer, fordele roller samt organisere dagligdagen ud fra de enkelte familiemedlemmernes behov (Hart og Schwartz, 2008).

Observation i forhold til dette pejlemærke kan således give indsigt i, om de voksne i en ansøgerfamilie udviser refleksion over den daglige struktur, og hvordan de tilrettelægger hverdagen, baseret på de individuelle familiemedlemmernes behov. Dette kan bidrage til at vise, om de voksne vil evne at inddrage et potentielt plejebarn og dets behov i deres hverdag, hvilket er tegn på en hensigtsmæssig familiedynamik.

lagttagelsespunkter i forhold til refleksion over egen dagligdag

I observation kan man være opmærksom på:

- Om de voksne hjælper barnet/børnene med at reflektere over og få overblik over opgaver og situationer.
- Om de voksne angiver en retning for barnet/børnene.
- Om de voksne er forudsigelige og tydelige i deres omgang med barnet/børnene.
- Om de voksne indbyrdes reflekterer over deres rollefordeling og ansvar i familien.

Spørgsmål, som kan stilles familien (spørg gerne efter konkrete eksempler):

- *Beskriv en almindelig dag i jeres hjem?*
- *Hvordan foregår planlægning af fælles aktiviteter i jeres familie?*
- *Kan I beskrive, hvilke husregler I har i jeres familie?*

Del 3. Deltagerobservation

I det følgende beskrives deltagerobservation som metode i en godkendelseskontekst, og herunder hvad man skal være særligt opmærksom på, når man anvender og efterfølgende fortolker observationerne.

Observationer er iagttagelser af, hvordan mennesker handler og interagerer i forskellige sammenhænge og situationer på det konkrete tidspunkt og sted, hvor situationerne udspiller sig.

I den samfundsvidenskabelige forskningstradition anvendes observation primært til at beskrive og fortolke aktiviteter og sociale relationer i menneskers hverdagsliv. Udgangspunktet er, i modsætning til den naturvidenskabelige tradition, at observationer aldrig kan være objektive, fordi man ikke kan tale om rene og objektive observationer, der er løsrevet fra ens egen position og deltagelse (Mogensen og Dalsgård, 2018). Derfor er det en del af metoden og den efterfølgende analyse af data at forholde sig kritisk og reflektivt til, hvordan man ved sin egen forforståelse og tilstedeværelse påvirker det, som man undersøger.

I den samfundsvidenskabelige forskningstradition indebærer deltagerobservation, at man observerer, mens man deltager i en given social situation blandt de mennesker, som man undersøger. Igennem deltagelsen nærmer man sig en nuanceret forståelse af informanternes hverdagsliv. Man kan deltage i og observere sociale situationer i forskellige grader, der kan variere fra fuld og aktiv deltagelse over længere tid (som fx antropologen, der bor hos en familie i tre måneder) til mere perifer deltagelse i kortere tid (fx ved at deltage i et måltid eller i et spil, som familien er ved at spille sammen).

Deltagerobservation i en godkendelseskontekst

Nærværende vejledning tager afsæt i den samfundsvidenskabelige forskningstradition, fordi man, som tilsynskonsulent på godkendelsesbesøg hos en ansøgerfamilie, netop er interesseret i at få viden om aktiviteter og sociale relationer i menneskers hverdagsliv. Til det formål vil det være oplagt at anvende deltagerobservation. Selvom metoden, som beskrevet ovenfor, lægger op til, at man kan deltage i og observere sociale situationer i forskellige grader, vil man som tilsynskonsulent sandsynligvis være relativt passivt deltagende, idet man både skal observere, stille spørgsmål og skrive noter, mens man er på besøg hos familien.

Da deltagerobservation i en godkendelseskontekst adskiller sig fra forskning, er det væsentligt at være opmærksom på, at man som observatør repræsenterer en myndighed i en magtposition. Man skal have fokus på betydningen af forhåndsviden og forforståelser, egen tilstedeværelses betydning og fortolkningen af det iagttagede, jf. nedenstående afsnit.

Når man skal observere dynamikken i en ansøgerfamilie, skal man tilegne sig viden om familiens indbyrdes samspil, relationer, kommunikation og evne til at reflektere. Det er derfor vigtigt, at man ser, hvordan familien interagerer, når de er sammen om noget. Under besøget kan der være almindelige samværssituationer, hvor der er mulighed for at observere familien sammen, fx et måltid, en opvask eller andet.

Når man planlægger besøget, kan man overveje tidspunktet og fx planlægge at deltage i en morgensituation med familien eller ved et aftensmåltid. Besøget kan også planlægges, så man er til stede, når barnet/børnene kommer hjem fra skole eller på et andet tidspunkt, hvor man

ved, at familien laver noget bestemt sammen som fx lektielæsning, barnet/børnenes middag eller lignende.

Det er også en mulighed at bede familien om at lave en aktivitet i fællesskab. Det kan fx være at tegne familien, at tegne familiens våbenskjold eller at udvælge nogle billeder, som repræsenterer familien.

I vejledningens bilag 3 er der et eksempel på en planlagt aktivitet, som man kan stille ansøgerfamilien. Aktiviteten bør være relevant i forhold til de overvejelser, som familien skal gøre sig i forhold til at skulle være plejefamilie, og som fx får familien til at reflektere sammen over deres familiedynamik, eller hvordan de, som familie, vil tage imod et plejebarn. Når familien samarbejder om en aktivitet, får man mulighed for at observere familiemedlemmernes indbyrdes samspil, kommunikation og adfærd. Selvom det er en konstrueret situation, hvor familien vil være sig meget bevidst om tilsynskonsulentens tilstedeværelse, vil familiens typiske interaktionsmønstre alligevel ofte vise sig, da interaktionsmønstrene ofte vil udspille sig på et ubevidst plan.

Inden besøget, og alt efter aktivitetens karakter, kan man beslutte, om der er nogle bestemte pejlemærker og/eller iagttagelsespunkter, som man vil lægge særlig vægt på i observationen af familien.

Det anbefales, at familien forberedes inden besøget, hvis tilsynskonsulenten ønsker at deltage i et måltid, eller hvis familien skal udføre en bestemt aktivitet, så de ved, hvad de kan forvente sig. Familien skal fx vide, hvilken aktivitet de skal udføre, og hvor lang tid det vil tage. Efter at familien har deltaget i en planlagt aktivitet, er det ligeledes vigtigt at give familien en tilbagemelding. Familien skal have en opsummering af, hvad der blev observeret under den planlagte aktivitet, så de får indblik i, hvorfor de skulle udføre den. Dette kan fx være en mundtlig tilbagemelding ved et senere besøg eller en telefonsamtale.

Observation af familiedynamik i familier uden hjemmeboende børn

Godt 90 % af godkendte plejefamilier har egne børn (Bryderup, Engen og Kring, 2017). Dog har næsten halvdelen af godkendte plejefamilier ikke hjemmeboende børn. Hvis man taler med et par uden børn eller par uden hjemmeboende børn, kan man observere deres indbyrdes samspil. Hvis ansøgeren/ansøgerne har udeboende børn, kan en mulighed være at invitere dem med til besøget og observere familiedynamikken imellem de voksne børn og deres forælder/forældre.

Metodiske forbehold

I det følgende beskrives forskellige forhold, som man skal være opmærksom på, når man anvender deltagerobservation i forbindelse med godkendelse af ansøgerfamilier.

Vigtigt at kombinere observation med supplerende spørgsmål

Et metodisk ideal med deltagerobservation er, at man skal forholde sig så nysgerrigt og åbent som muligt, så man tilegner sig ny viden om et emne, også selvom det er et emne, som man har et stort kendskab til i forvejen.

Når man observerer en familie, vil man se et øjebliksbillede af familiens dynamik, men den observerede situation kan give et vigtigt indblik i dynamikken. Men hvis man fx observerer en konflikt mellem to familiemedlemmer, så kan man ikke vide, ud fra observationen alene, om det er noget, der opstår sjældent eller ofte. Derfor er det afgørende, at man stiller spørgsmål til observationerne, så familiens tilbagemeldinger herpå bliver en del af fortolkningen.

Når man stiller spørgsmål, er det vigtigt, at spørgsmålene er åbne, ikke ledende, nysgerrige og undrende, uanset om man måske umiddelbart tror, at man allerede kender svarene (Bundgaard, Mogensen og Rubow, 2018). Ved at stille åbne spørgsmål muliggør man, at man kan udfordre sine egne forforståelser. Man skal således øve sig i at tænke: *De voksne sætter mange grænser, jeg tror, at jeg ved hvorfor, men jeg kan tage fejl.*

Denne refleksion skal så omsættes i et spørgsmål til de voksne. Eksempelvis: *Jeg lægger mærke til, at I sætter mange grænser – hvad handler det om?* I afsnittet nedenfor beskrives det nærmere, hvordan man kan reflektere over sine forforståelser i relation til observation.

I forhold til at skulle observere familiedynamikken hos en ansøgerfamilie, hvor man på forhånd har nogle bestemte pejlemærker med dertilhørende iagttagelsespunkter og spørgsmål, er kunsten på den ene side at tage afsæt i disse, og på den anden side at undgå at blive så fokuseret på dem, at man risikerer at overse noget andet, som er vigtigt for vurderingen af ansøgerfamilien. Man skal med andre ord observere hele tiden, fra man træder ind ad døren, og til man tager af sted igen. Alt, hvad man observerer, kan potentielt komme til at udgøre data, som kan ligge til grund for godkendelsen.

Forhåndsviden og forforståelser om familien

Når man som tilsynskonsulent besøger en familie, vil man have sine egne normer, holdninger og værdier med, men også eventuel forhåndsviden samt forforståelser om familien, som farver det, som man observerer, og måden, som man fortolker det på.

Forhåndsviden er viden, som man har om familien forud for besøget, fx fra familiens ansøgning, eller hvis man har mødt familien i forbindelse med informationsdage, grundkursus eller lignende.

Forforståelser, derimod, manifesterer sig som mere eller mindre bevidste meninger og opfattelser, som dannes på baggrund af forhåndsviden, fx om plejefamiliens etniske baggrund, tro, seksuelle orientering, uddannelse eller bopæl.

Som tilsynskonsulent vil man have en række forforståelser om en ansøgerfamilie forud for besøget, hvilket vanskeligt kan undgås. Forforståelser kan både være positive og negative. Man kan fx have en positiv forforståelse om, at et akademikerpar udgør en ressourcestærk familie, mens man kan have en negativ forforståelse om, at forældrene i en familie, der er medlem af en frikirke, tænker unuanceret; uden at nogen af delene nødvendigvis stemmer overens med virkeligheden. Uanset, om en forforståelse er positiv eller negativ, vil den have indflydelse på, hvordan man opfatter ansøgerfamilien.

Især om familier, der adskiller sig fra normen, kan man have forforståelser, der er baseret på ens personlige holdninger, stereotyp viden og dominerende fortællinger, snarere end reel viden om familien. For at minimere risikoen for, at ens forforståelser kan få indflydelse på den endelige vurdering af potentielle plejefamilier, er det vigtigt at være opmærksom på dem. Desuden fordrer det, at den enkelte tilsynskonsulent er opmærksom på vigtigheden af at få viden om familien fra familiemedlemmerne selv (i form af observation og interviews) frem for fra sekundære kilder (Feldman og Larsen, 2005).

Egen tilstedeværelses betydning for observationen

Det kan ikke undgås, at voksne, såvel som børn, i en ansøgerfamilie bliver påvirket af at blive observeret. I en godkendelseskontekst må de voksne i ansøgerfamilier formodes at være opmærksomme på, hvordan de fremstår, og måske sige og gøre ting på en anden måde, end de normalt ville, fordi socialtilsynet er til stede. Tilsvarende vil børn i familien kunne have nogle

forestillinger om, hvad de kan få ud af at sige eller gøre noget bestemt, mens socialtilsynet er på besøg. Dette præger naturligvis de situationer, som man observerer. Det betyder samtidig, at det aldrig vil være muligt for en tilsynskonsulent at få et objektivt billede af hverdagen. Det vigtige er, at man er bevidst om dette og tænker det med i sine fortolkninger, når man tillægger observationerne vægt i sine tilsynsfaglige bedømmelser af kvaliteten i ansøgerfamilien. Dette er baggrunden for, at der er et felt til at notere betydningen af egen tilstedeværelse i observationsskemaet.

Fortolkninger af observationer i en godkendelseskontekst

Når man skal fortolke sine observationer som tilsynskonsulent, er det vigtigt at være opmærksom på nuanceforskellen mellem *observationsdata* og *fortolkning af observationsdata*. Mens observationsdata kan defineres som: *så direkte og neutrale registreringer af en given situation som muligt*, er fortolkninger subjektive vurderinger af den registrerede situation. Et eksempel på en direkte registrering af en observation er: *Hun talte sagte og uden mimik, mens hun serverede kaffen*. Et eksempel på en fortolkning er: *Hun virkede trist, mens hun serverede kaffen, sandsynligvis fordi hun for nyligt mistede sin mor*.

Den, der observerer, vil, som nævnt, være styret af sin forforståelse af situationen, og denne forståelse lægger sig som et filter for, hvad der kan ses, og hvordan det fortolkes (Hastrup et al., 2011). Vi ser således verden gennem bestemte briller, baseret på vores teoretiske viden, uddannelse, erfaringer, opdragelse, den samfundsmæssige og politiske debat. Man kunne tilføje, at også vores køn, nationalitet, socialklasse og religion har indflydelse på, hvordan vi ser verden. Meget afhænger af de øjne, der ser, og derfor sker der allerede en fortolkning i udvælgelsen af, hvad der registreres som observationsdata.

Dette er også baggrunden for, at dét, som man lægger mærke til, når man er på godkendelsesbesøg, ikke nødvendigvis er det samme, som dét andre kollegaer vil lægge mærke til på besøg hos samme familie. Det, at udvælgelsen af, hvad der registreres som observationsdata, i et vist omfang er subjektiv, betyder samtidig, at observation og fortolkning ikke kan ses som fuldstændigt adskilte processer.

Når man som tilsynskonsulent har observeret en given situation på et godkendelsesbesøg og senere forsøger at fortolke situationen, er det derfor centralt, at man reflekterer over og overvejer, hvordan egne forforståelser eller meninger har indflydelse på ens fortolkninger af observationer i positiv eller negativ retning.

Man kan af gode grunde ikke fjerne sine egne forforståelser eller gøre sig fri af sin fortid, så man kan foretage en observation, som er renset for forforståelser. Man kan i stedet forsøge at være bevidst om sine egne forforståelser, være undersøgende i forhold til, hvilken indvirkning de kan have på fortolkningen, og om der kunne være andre fortolkningsmuligheder. Det kan i den forbindelse være relevant at inddrage kollegaer for at høre, hvordan de fortolker den bestemte observation. Det vil i givet fald være vigtigt, at man præsenterer observationen så neutralt som muligt, uden at lade sin egen fortolkning skinne igennem, så kollegaerne kan komme med deres uafhængige fortolkninger.

Fortolkninger kan desuden kvalificeres ved at inddrage familiens eget perspektiv på det observerede. Ved at indbyde ansøgerfamilien til selv at kommentere på observationer, kan de blive medfortolkere, hvilket både kan åbne op for ny viden om familien og for nye fortolkninger af situationen.

Hvordan observationer kan skrives ind i en godkendelsesrapport

Ved at bruge observationer sammen med interview og andre relevante oplysninger, der indhentes i forbindelse med godkendelsen, vil socialtilsynets vurderinger af ansøgers familiedynamik være mere valide.

Resultater af observation af familiedynamik indgår i godkendelsesrapporten, som en del af socialtilsynets vurdering af, hvorvidt ansøger vurderes at kunne tilbyde et plejebarn trygge og stabile rammer, og hvorvidt familiedynamikken er hensigtsmæssig i forhold til at give et plejebarn trygge og stabile rammer.

Hvis resultaterne af observationerne har afgørende betydning eller indflydelse på socialtilsynets afgørelse, skal dette også fremgå af begrundelsen for afgørelsen.

Når man skriver sine observationer ind i godkendelsesrapporten, er det først og fremmest vigtigt at beskrive, hvad der er observeret. Den direkte registrering af en given situation skal beskrives så neutralt som muligt, uden tillægsord og fortolkninger. Fx: *Den voksne giver sit barn et knus, da barnet kommer hjem fra skole.* Familiens eventuelle kommentar til observationen skal ligeledes beskrives uden fortolkning. Fx: *Moren fortæller, at barnet altid gerne vil have et knus og fortælle om sin dag, når hun kommer hjem fra skole.*

Når man beskriver fortolkninger af observationer, er det vigtigt ikke at blive for kategoriserende, men at have en ydmyg tilgang med afsæt i den viden, som man har om, at observationen er et øjebliksbillede, og at familier altid vil være påvirkede af tilsynskonsulentens tilstedeværelse – samtidig med at pointerne fra observationen ikke går tabt. Det kan fx gøres ved at anvende formuleringer som: *det kan tyde på* eller *det giver indtryk af*. Fx: *At moren giver sit barn et knus, da barnet kommer hjem fra skole, kan tyde på, at moren er kærlig og imødekommende.*

Det er altid vigtigt at se en observation i den større sammenhæng (kontekst), som observationen har udspillet sig i, så man ikke kommer til at tillægge en enkelt observation for meget betydning. Det kan være relevant at skrive, hvad der er sket forud for eller efter observationen. Fx hvad man ellers observerer af fysisk kontakt mellem mor og barn.

Det kan desuden være relevant at bemærke, at tilstedeværelsen af socialtilsynet kan have påvirket situationen, og at de voksne eller børnene i familien ikke agerer som normalt, fordi tilsynskonsulenten er på besøg. Et eksempel på, hvordan dette kan skrives ind i en godkendelsesrapport, kan være: *Moderen kan være optaget af at fremstå som en kærlig og omsorgsfuld mor, fordi tilsynskonsulenten er på besøg.*

Del 4. Observationskema

I denne del af vejledningen er der en beskrivelse af, hvordan observationskemaet² kan anvendes trin for trin.

Observationskemaet er et hjælperedskab, som kan anvendes i arbejdet med at observere i vurderingen af familiedynamik i en godkendelseskontekst. Det er tanken, at man, under et besøg i en ansøgerfamilie, vil observere flere forskellige forhold, og at tilsynskonsulenten derfor efterfølgende vil kunne udfylde flere observationskemaer. Skemaet kan anvendes, hvad enten observationen knytter sig en planlagt aktivitet eller ej.

Indholdet i observationskemaet understøtter, at man medtænker både forhåndsviden, forforståelser og den indflydelse, som ens egen tilstedeværelse har på situationen, når man fortolker sine observationer. Det understøtter tilsynskonsulenten i at adskille observationer fra fortolkninger og til at tage stilling til, hvordan data/viden/fortolkninger af observationsdata kan bruges i vurderingen af ansøgerfamiliernes familiedynamik.

Observationskema, jf. bekendtgørelse om socialtilsyn, bilag 3:

FORHÅNDSVIDEN OG FORFORSTÅELSER	Hvilken viden har du på forhånd om ansøgerfamilien, baseret på andre datakilder, fx oplysningsskema fra familien, eller hvis du har mødt familien i forbindelse med informationsdage, grundkursus eller lign. Hvordan spiller din forhåndsviden og dine forforståelser om ansøgerfamilien ind på dine fortolkninger?
OBSERVATION	Direkte registreringer af en given situation, så neutralt som muligt.
KONTEKST	Den kontekst som en given observation optræder i. Fx noget som de voksne eller børnene i familien har sagt eller gjort forud for eller lige efter en observation, og som, du mener, har betydning for observationen.
DIN TILSTEDEVÆRELSES INDFLYDELSE PÅ SITUATIONEN	Hvordan har din tilstedeværelse haft indflydelse på den givne situation?
FORTOLKNINGER	Fortolkning(-erne) af det observerede.
BIDRAG TIL BEDØMMELSE AF FAMILIEDYNAMIK	Hvordan bidrager observationen til din bedømmelse af familiedynamikken?

² Observationskemaet indgår også som et redskab i "Vidensgrundlag om brug af observation ved tilsynsbesøg". Vidensgrundlaget fremgår af Håndbog for socialtilsyn: <https://socialstyrelsen.dk/tvaergaende-omrader/socialtilsyn/redskaber-for-tilsynsførende>

Sådan anvendes observationskemaet

Observationskemaet skal udfyldes med stikord, så man kan huske sine observationer. Herefter kan det anvendes som afsæt for at skrive observationer og vurderinger af observerede situationer ind i godkendelsesrapporten. Det er tanken, at man, under et besøg i en ansøgerfamilie, vil observere flere forskellige forhold, og at man derfor vil kunne udfylde flere observationskemaer. Efterfølgende er det hensigten, at observationerne skal skrives ind i godkendelsesrapporten.

Anvendelse af observationskemaet trin for trin:

1. Når man skal anvende observationskemaet, er det hensigtsmæssigt at begynde med at beskrive den konkrete situation, som man har observeret – og som, man vurderer, kan bidrage til den samlede bedømmelse af familien. Ud fra den konkrete observation kan man herefter udfylde de resterende felter i skemaet.
2. Andet skridt er at reflektere over, hvilken forhåndsviden og hvilke forforståelser man har om familien, og hvordan disse kan påvirke ens fortolkninger af den konkrete observation.
3. Tredje skridt er at beskrive den kontekst, som en given observation optræder i. Fx noget, de voksne eller børnene i familien har sagt eller gjort forud for eller lige efter en observation, og som, man mener, har betydning for observationen.
4. Fjerde skridt er at reflektere over, hvordan ens tilstedeværelse kan have haft indflydelse på den observerede situation.
5. Femte skridt er at reflektere over forskellige mulige fortolkninger af det, som man har observeret.
6. Det sjette og sidste skridt er at sammenholde sine refleksioner– herunder, hvordan egen tilstedeværelse har påvirket situationen, og refleksioner over hvilken betydning ens forhåndsviden og forforståelser har for fortolkningerne. Til sidst kan man beskrive, hvordan observationen bidrager til vurdering af familiedynamikken.

1. Beskriv observationen
2. Reflekter over forhåndsviden og forforståelser
3. Beskriv konteksten
4. Reflekter over egen tilstedeværelse
5. Beskriv mulige fortolkninger
6. Sammenhold refleksioner og beskriv, hvordan observationen bidrager til en samlet vurdering af familiens familiedynamik.

Litteratur

- Aabro et al. 2018. *Pædagogik – introduktion til pædagogens grundfaglighed*. Danmark: Hans Reitzels Forlag
- Ainsworth, M. D. S., M. C. Blehar, E. Waters og S. Wall. 1978. *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Earlbaum
- Bateman, A. W., og P. Fonagy. 2012. *Handbook of mentalizing in mental health practice*. American Psychiatric Pub.
- Bowlby, J. 1968. *Attachment and Loss, vol. 1*. New York: Basic Books
- Bowlby, J. 1973. *Attachment and Loss, vol. 2*. New York: Basic Books
- Bowlby, J. 1988. *A secure base: Parent-child attachment and healthy development*. New York: Basic Books
- Brønserud, S. og M. Dessau. 2001. 'Anbringelse i familiepleje'. I *Psykolog nyt* 55(19):16-24
- Bundgaard, H, H. O. Mogensen og C. Rubow. 2018. *Antropologiske projekter*. Samfundslitteratur
- Burnham, K.B. 1989. *Familieterapi; en introduktion til systemisk teori og praksis*. Hans Reitzels Forlag
- Bryderup, I., M. Engen og S. Kring. 2017. *Familiepleje i Danmark*. Danmark: Klim.
- Daniel, S. 2012. Relation og fortælling: *Tilknytningsmønstre i en behandlingskontekst*. Samfundslitteratur
- Danmarks Statistik. 2016. *Familier*. <https://www.dst.dk/da/Statistik/emner/befolkning-og-valg/husstande-familier-boern/familier>
- Davidson, A. S., og C. Fogtmann, C. 2016. Mentaliseringsteorien – mangler og muligheder. I *Tidsskrift for Forskning I Sygdom Og Samfund* 13(24): 113-135
- Dencik, L., P. S. Jørgensen og D. Sommer. 2008. *Familie og børn i opbrudstid*. København: Hans Reitzels Forlag
- Dinero, R. E., R. D. Conger, O. R. Shaver, K. F. Widaman og D. Larsen-Rife. 2011. 'Influence of family of origin and adult romantic partners on romantic attachment security'. I *Couple and Family Psychology: Research and Practice* 1(S):16-30
- Epstein, N.B., L. M. Baldwin og D. S. Bishop. (1983). The McMaster Family Assessment Device. I *Marital Family Therapy* (9):171-180

Feeney, A., P. Noller og N. Roberts 2016. Attachment and close relationships. I *Close relationships: A sourcebook*. Red. C. Hendrick og S. S. Hendrick. Thousand Oaks, CA: SAGE. S. 185-201

Feldman og Larsen. 2005. *Minoritet og majoritet i den offentlige forvaltning. En kvalitativ undersøgelse af mødet mellem medarbejdere fra handicapcentre i Københavns Kommune og borgere med etnisk minoritetsbaggrund*. TRYK, Familie- og Arbejdsmarkedsforvaltningen.

Fonagy, P., M. Steele, H. Steele, G. S. Moral, og A. C. Higgitt. 1991. The capacity for understanding mental states: The reflective self in parent and child and its significance for security of attachment. I *Infant Mental Health Journal*, 12(3), 201-218

Fonagy, P. og M. Target. 2002. Early intervention and the development of self-regulation. I *Psychoanalytic Inquiry*, 22(3), 307-335

Fonagy, P. og Allison, E. (2012). What is Mentalization? The Concept and its Foundations in Developmental Research. I: N. Midgley & I. Vrouva (red.) *Minding the Child*. New York: Routledge.

Fonagy, P., G. Gergely, E. L. Jurist og M. Target. 2007. *Affektregulering, mentalisering og selvets udvikling*. København: Akademisk Forlag.

Guerrero, L. K. 2017. Attachment Theory in Families: The Role of Communication. I: *Engaging Theories in Family Communication* (38-50). Taylor and Francis.

Hagelquist, J. Ø., og H. Rasmussen, H. 2017. *Mentalisering i familien*. Hans Reitzels Forlag

Hagelquist, J. Ø., L. K. Ladefoged, L.K. og C. L. Pedersen. 2018. Mentalisering og skam. I *Matrix*, 34(1)

Hart, S., Corlin, A. B., Birk, J., & Hellborn, K. (2018). *EMS - Emotional Mentalizing Scale*. København.

Hart, S. og R. Schwartz. 2008. *Fra interaktion til relation*. København: Hans Rietzels Forlag

Hastrup, K., C. Rubow og T. Tjørnhøj-Thomsen. 2011. *Kulturanalyse kort fortalt*. Danmark: Samfundslitteratur

Hertz, B., og F. Iversen, F. 2004. *Anerkendelse i børnehøjde* (1. udgave, 2. oplag). Red., Anerkendende pædagogik. Virum: Psykologisk Forlag.

Holmes, J. 2014. *John Bowlby and Attachment Theory*. Routledge

Jørgensen, P. Schultz. 1999. Familieliv – i børnefamilien. I *Børn og familier i det postmoderne samfund*. Red. L. Dencik og P. Schultz Jørgensen. Hans Reitzels Forlag

Kobak, R. R., og C. Hazan. 1991. Attachment in marriage: Effects of security and accuracy of working models. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(6), 861-869.

Kildedal, K. 1998. *Når et barn skal anbringes: Arbejdsmetode ved anbringelse af børn uden for eget hjem*. Danmark: Dafolo Forlag

- Kvello, Ø. 2016 [2010]. *Børn i Risiko*. Charlotte Pietsch (oversætter). Frederiksberg: Samfundslitteratur
- La Valley, A. G. og L. K. Guerrero. 2012. Perceptions of conflict behaviour and relational satisfaction in adult parent-child relationships: A didactic analysis from the attachment perspective. I *Communication Research* 39: 48-78
- Larsen, M. 2009. *Børn med etnisk minoritet i familiepleje. Perspektiver på anbringelse i Københavns Kommune*. København: Københavns Kommune, Socialforvaltningen, Center for Familiepleje/Videnscenter for Familiepleje.
- Lee, A., og B. Hankin. 2009. Insecure Attachment, Dysfunctional Attitudes, and Low Self-Esteem Predicting Prospective Symptoms of Depression and Anxiety During Adolescence. I *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology* 38(2): 219-231
- McGuigan, N., J. Makinson og A. Whiten. 2011. From over-imitation to super-copying: Adults imitate causally irrelevant aspects of tool use with higher fidelity than young children British. *Journal of Psychology*, 102, 1–18 C
- Metts, S. og B. Asbury. 2015. Theoretical Approaches to Family Communication. I *The SAGE Handbook of Family Communication*. Red. L. H. Turner og R. West. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc. S. 41-57
- Mogensen, H. O. og A. L. Dalsgård. 2018. At være tilstede: Deltagelse og observation. I *Antropologiske projekter. En grundbog*. Red. Bundgaard, H., H. A. Mogensen og C. Rubow. Danmark: Samfundslitteratur
- Moxnes, K. 2004. *Skånsomme skilsmisser – med barnet i fokus*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Nørgaard, B. og L. Kromann. 2005. *Ind i Psykologien 4*. Danmark: Gyldendals Boghandel
- Palsvig, K. og P. Almvig. 1983. 'Familiepleje og plejefamilier – et forsøg med integreret familiepleje'. I *Publikation 15*. Mentalhygiejnisk Forskningsinstitut, Mentalhygiejnisk Forlag
- Pedersen P.V. og T. Tjørnhøj-Thomsen. 2013. 'Barnløse og socialt udsattes perspektiver på forældreskab, familie og fællesskab'. I *Familie og slægtskab – antropologiske perspektiver*. Red. Hanne Overgaard Morgensen og Karen Fog Olwig. Danmark: Imperiet. S. 37-54.
- Propper, C. og G. A. Moore. 2006. The influence of parenting on infant emotionality: A multi-level psychobiological perspective. I *Development Review* (26):427-460
- Rifkin-Graboi, Borelli og Enlow. 2009. Neurobiology of Stress in Infancy. In C. H. Zeanah (Red.), *Handbook of infant mental health*. New York: Guilford Press
- Rutter, M., og M. Rutter. 1993. *Developing minds: Challenge and continuity across the life span*. New York: Basic Books
- Schneider, D. M. 1980. *American Kinship. A Cultural Account*. Chicago: The University of Chicago Press

Suzuki, H., og A. Tomoda, A. 2015. Roles of attachment and self-esteem: Impact of early life stress on depressive symptoms among Japanese institutionalized children. I *BMC Psychiatry* 15(1): 8.

Trees, A. R. 2008. Attachment Theory: The Reciprocal Relationship between Family Communication and Attachment Patterns'. I *Engaging Theories on Family Communication: Multiple Perspectives*. Red. D. O. Braithwaite og L. A. Baxter. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc. S. 165-180

Bilag

Bilag 1. Oversigt med pejlemærker og iagttagelsespunkter

Pejlemærker, iagttagelsespunkterne og spørgsmål fremgår af nedennævnte oversigt, så de nemt kan tages med på besøg hos ansøgerfamilier.

Pejlemærkerne og iagttagelsespunkterne er bud på, hvad man konkret kan fokusere på i sine observationer af familiedynamik i en ansøgerfamilie. Dette er uddybende beskrevet i afsnittet om "Pejlemærker og iagttagelsespunkter".

Der er desuden forslag til supplerende spørgsmål, der kan stilles til familien med henblik på at understøtte og validere observationerne. Spørgsmålene kan stilles til hele familien og kan desuden give anledning til observationer af familiens samspil og kommunikation under samtalen.

Pejlemærke: Samspil

Pejlemærket Samspil henviser til de interaktioner mellem familiemedlemmerne, som kan observeres i øjeblikket, både mellem børn og voksne, mellem de voksne og mellem børnene. Samspil handler om familiemedlemmernes indbyrdes lydhørhed, værdsættelse, samt verbal og fysisk anerkendelse overfor hinandens tanker, ønsker og følelser.

Iagttagelsespunkter. I observationen kan man være opmærksom på:

Om barnet/børnene evner eller har plads til at markere egne behov i samspillet i familien.

Om de voksne lytter til barnet/børnenes følelser, tanker og ønsker og besvarer barnets signaler.

Om de voksne afstemmer sig i forhold til barnets følelser og adfærd og evner at udsætte egne behov.

Om de voksne i familien er lydhøre og anerkendende overfor hinandens følelser, tanker og ønsker.

Spørgsmål, som kan stilles familien (spørg gerne efter konkrete eksempler):

Kan I beskrive, hvordan de voksne viser interesse for barnet/børnene i jeres familie?

På hvilken måde oplever I, at man kan regne med hinanden i jeres familie?

Pejlemærke: Relationer

Pejlemærket Relationer henviser til de positioner, som hvert familiemedlem indtager i forhold til hinanden. I observationen af familiens relationer kan man se på, hvordan familiemedlemmerne udtrykker kærlighed, støtte og omsorg, både mellem børn og voksne samt voksne og børn imellem. Relationer handler også om, hvorvidt familiemedlemmerne fremstår følelsesmæssigt tilgængelige overfor hinanden.

lagttagelsespunkter. I observationen kan man være opmærksom på:

- Om de voksne viser børnene omsorg og støtte.
- Om familiemedlemmerne berører hinanden fysisk, fx med knus.
- Om de voksne tager imod barnets/børnenes ønsker om nærhed.
- Om de voksne udviser forståelse overfor hinandens forskelligheder.

Spørgsmål, som kan stilles familien (spørg gerne efter konkrete eksempler):

Hvordan giver de voksne trøst og omsorg til barnet/børnene?

Hvordan reagerer I hver især, når nogle er kede af det eller vrede? På hvilken måde bruger I hinanden?

Hvordan støtter I hinanden? Hvordan støtter de voksne barnet/børnene?

Pejlemærke: Kommunikation

Pejlemærket Kommunikation henviser til familiens interne kommunikationsmønstre, såsom hvem der primært er styrende i samtalerne. Det handler også om, hvordan familien håndterer forskellighed og negativitet og løser problemer og uenigheder. Kommunikation handler i denne forbindelse også om omgangstonen i familien, samt om børnene har medbestemmelse og inddrages i familiens beslutninger

lagttagelsespunkter. I observationen kan man være opmærksom på:

- Måden, hvorpå de voksne og barnet/børnene kommunikerer med hinanden.
- Hvem, der taler mest.
- Om de voksne sikrer, at alle bliver set og hørt.

Spørgsmål, som kan stilles familien (spørg gerne efter konkrete eksempler):

Hvordan håndterer man svære følelser og konflikter i jeres familie?

Hvad kan I være særligt uenige om i jeres familie?

På hvilken måde involverer de voksne barnet/børnene i diskussioner og beslutninger?

Pejlemærke: Refleksion over egen dagligdag

Pejlemærket Refleksion over egen dagligdag henviser til, hvordan de voksne evner at reflektere over rollefordelingen mellem de voksne, samt hvordan de evner at sætte rammer, skabe en tydelig struktur og understøtte familiemedlemmernes forskelligartede behov.

lagttagelsespunkter. I observationen kan man være opmærksom på:

Om de voksne hjælper barnet/børnene med at reflektere over og få overblik over opgaver og situationer.

Om de voksne angiver en retning for barnet/børnene.

Om de voksne er forudsigelige og tydelige i deres omgang med barnet/børnene.

Om de voksne indbyrdes reflekterer over deres rollefordeling og ansvar i familien.

Spørgsmål, som kan stilles familien (spørg gerne efter konkrete eksempler):

Beskriv en almindelig dag i jeres hjem.

Hvordan foregår planlægning af fælles aktiviteter i jeres familie?

Kan I beskrive, hvilke husregler I har i jeres familie?

Bilag 2. Eksempler på observationer af familiedynamik

Nedenfor præsenteres to eksempler, som viser, hvordan man, i arbejdet med observationer af familiedynamik, kan anvende observationsskemaet, og hvordan den systematik, der ligger i at bruge skemaet, kan være til hjælp i arbejdet med observationer.

I det første eksempel observerer socialtilsynet en ansøgerfamilie i en spisesituation. I denne familie tyder observationen på, at familiedynamikken er hensigtsmæssig. I det andet eksempel observerer tilsynskonsulenten en ansøgerfamilie, som udfører en planlagt aktivitet sammen. I denne case tyder observationen på, at familiedynamikken er uhensigtsmæssig.

Efter hvert eksempel er der et eksempel på, hvordan skemaet er anvendt i relation til casen. I casene er forforståelse, observationer og fortolkninger beskrevet forholdsvist detaljeret. I observationsskemaet fremgår det som stikord.

Der er angivet flere forskellige fortolkninger af situationerne. Fortolkningerne skal ikke forstås som endegyldige svar, men som eksempler, der dels skal illustrere, at der altid vil være flere mulige fortolkninger, og dels vise, hvordan fortolkningerne adskilles fra det beskrivende.

Eksempel 1. Observationen tyder på en hensigtsmæssig familiedynamik

Forhåndsviden om familien

Familien bor i en villa i Hellerup og består af far, mor, en pige på seks år og en dreng på 11 år. Faren arbejder som læge på et hospital, og moren har en lederstilling i en større virksomhed.

Forforståelse forud for besøget

Positiv forforståelse: Ud fra forhåndsviden om familien kan forældrene fremstå som ressourcestærke med overskud til at støtte børnene og vise engagement i deres hverdag og skolegang.

Negativ forforståelse: At forældrene har høje stillinger kan også skabe en forforståelse om, at forældrene er travle og har fokus på deres karrierer, samt at de måske mangler tid til at engagere sig i børnenes hverdag.

Aftaler omkring besøget

Besøget begynder kl.12, og tilsynskonsulenten taler først med forældrene, mens børnene er i skole. Kl.14 henter faren børnene på skolen, som ligger tæt på familiens hus.

Observation

Da børnene kommer ind ad døren, får de begge et knus af moren og hilser på tilsynskonsulenten. Moren beder børnene om at sætte sig ved bordet. Sønnen begynder straks at fortælle om sin dag i skolen. Han forklarer ivrigt, hvordan han scorede to mål i fodbold i frikvarteret. Faren siger, at det var sejt gået, og spørger, hvem han spillede sammen med. Moren spørger derefter, hvad de lavede i matematik, og om sønnen har lektier for. Datteren på seks år sidder med ved bordet og spiser, men deltager ikke i samtalen. Hun sidder med en iPad, som hun spiller et spil på. Moren aer datteren på ryggen og spørger, hvad hun har lavet i skolen. Datteren svarer ikke og kigger hele tiden ned på sit spil. Moren spørger datteren, om hun kan holde en pause fra spillet, men hun svarer ikke. Samtalen fortsætter omkring sønnen, og moren spørger ikke datteren om mere.

Kontekst for observationen

Efter situationen omkring spisebordet spørger tilsynskonsulenten ind til det, som hun observerede. Hun beder blandt andet forældrene beskrive, hvordan deres måltider normalt

forløber. Hun beder også moren beskrive, hvad det handlede om, da datteren ikke ville fortælle om sin dag. Moren fortæller, at datteren normalt taler mere, men at hun er træt i dag, fordi hun netop er startet i skole. Hun fortæller desuden, at datteren sommetider får lov til at bruge sin iPad, når hun er træt og har brug for ro.

Tilsynskonsulentens tilstedeværelses indflydelse på situationen

Tilsynskonsulentens tilstedeværelse kan have påvirket situationen omkring spisebordet på flere måder. Datteren på seks år kan være mere stille og genert, fordi der er en fremmed på besøg. Moren kan desuden have ønsket at undgå en konflikt, fordi hun gerne vil have, at familien som helhed gør et godt indtryk.

Fortolkninger

Der er flere mulige fortolkninger af den observerede situation. Her beskrives nogle af de mulige fortolkninger:

1. En fortolkning af situationen kan være, at der er meget frie rammer i familien, og at børnene ofte får lov til at sidde med en iPad, når familien spiser. Børnene styrer selv, hvad de har lyst til at lave og deltage i, og der stilles ikke krav til, at børnene deltager i samtalen omkring en spisesituation.
2. En anden fortolkning af observationen kan være, at tilsynskonsulentens tilstedeværelse og datterens træthed påvirker situationen, så den udvikler sig anderledes, end den ellers ville have gjort. At datteren ikke fortæller på samme vis, når hun bliver spurgt, kan skyldes, at hun er træt eller genert, fordi tilsynskonsulenten er på besøg. Moren ønsker måske at undgå en konflikt.
3. En tredje fortolkning af observationen kan være, at moren møder barnets behov for at få ro efter skole og lader hende spille et spil, så hun kan overskue at deltage i tilsynskonsulentens besøg.

Bidrag til bedømmelse af familiedynamik

Observationen knytter sig til pejlemærket Samspil. Observationen kan tyde på, at forældrene er opmærksomme på og lydhøre overfor børnenes behov og tanker. Forældrene virker meget engagerede i sønnens fortællinger. De viser interesse, spørger ind og opfordrer ham til at fortælle. For sønnen virker det naturligt at tale om sin dag i skolen. Observationen kan desuden tyde på, at moren møder datterens behov for at få ro i situationen.

Eksempel på udfyldt observationskema ud fra case 1.

<p>FORHÅNDSVIDEN OG FORFORSTÅELSER</p>	<p><i>Hvilken viden har du på forhånd om ansøgerfamilien, baseret på andre datakilder, eksempelvis oplysningsskema fra familien, eller hvis du har mødt familien i forbindelse med informationsdage, grundkursus eller lign. Hvordan spiller din forhåndsviden og dine forforståelser om ansøgerfamilien ind på dine fortolkninger?</i></p> <p>Forhåndsviden: Forældre med akademikerbaggrunde bor i Hellerup. Forforståelser: Positiv forforståelse om, at forældrene har overskud og kan støtte børnene, både fagligt og emotionelt. Negativ forforståelse om, at forældrene er travle og kan mangle tid til børnene.</p>
<p>OBSERVATION</p>	<p><i>Direkte registreringer af en given situation.</i></p> <p>Spisesituation omkring spisebordet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sønnen fortæller om sin dag, og forældrene spørger ind.

	<ul style="list-style-type: none"> • Moren spørger også ind til datteren, men hun er fokuseret på sin iPad. • Moren beder hende tage en pause, men opgiver og spørger ikke datteren om mere.
KONTEKST	<p><i>Den kontekst som en given observation optræder i. Fx noget, de voksne eller børnene i familien har sagt eller gjort forud for eller lige efter en observation, og som du mener, har betydning for observationen.</i></p> <p>Moren fortæller, at datteren er træt og normalt snakker mere. Hun fortæller også, at datteren får lov at spille på sin iPad, når hun er træt.</p>
DIN TILSTEDEVÆRELSES INDFLYDELSE PÅ SITUATIONEN	<p><i>Hvordan har din tilstedeværelse haft indflydelse på den givne situation?</i></p> <p>Tilsynskonsulentens tilstedeværelse kan have bevirket:</p> <ul style="list-style-type: none"> • At datteren er genert. • At moren måske forsøger at undgå en konflikt.
FORTOLKNINGER	<p><i>Fortolkning(-erne) af det observerede.</i></p> <p>Fortolkning 1:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Frie rammer, der sættes ikke grænser. <p>Fortolkning 2:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Datteren er træt og genert. • Moren forsøger at undgå en konflikt. <p>Fortolkning 3:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Datteren er træt og trængter til ro. • Moren møder datterens behov for ro.
BIDRAG TIL BEDØMMELSE AF FAMILIEDYNAMIK	<p><i>Hvordan bidrager observationen til din bedømmelse af familiedynamikken?</i></p> <p>Observationen samt forældrenes svar på spørgsmålene omkring observationen kan tyde på, at forældrene er opmærksomme på og lydhøre overfor børnenes behov og tanker. Forældrene virker meget engagerede i sønnens fortællinger. Observationen kan desuden tyde på, at moren møder datterens behov for ro i situationen.</p>

Eksempel 2. Observation tyder på en uhensigtsmæssig familiedynamik

Forhåndsviden om familien

Familien består af en enlig far, en dreng på 14 år og en pige på 19, som går på frisørskole. Familien bor i et parcelhus i en mindre by. Faren og børnenes mor er blevet skilt. Børnene bor skiftevis hos forældrene hver anden uge. Faren arbejder som folkeskolelærer og er frivillig håndboldtræner i den lokale håndboldklub.

Forforståelser forud for besøget

Positiv forforståelse: Ud fra forhåndsviden om familien fremstår faren som værende i stand til at støtte et plejebarn fagligt, fordi han er lærer og social i forhold til fritidsaktiviteter i lokalområdet.

Negativ forforståelse: En anden forforståelse kan være, at faren har travlt med forberedelse til undervisning og frivillige aktiviteter i fritiden, og at han derfor ikke vil have meget tid til et

plejebarn. En forforståelse kan desuden være, at faren måske ikke magter at give omsorg til endnu et barn, fordi han for nylig er blevet skilt.

Aftaler omkring besøget

Besøget er aftalt til at finde sted hjemme hos familien fra kl.14-16. Før besøget har tilsynskonsulenten aftalt med faren, at familien skal lave en planlagt aktivitet sammen.

Observation – planlagt aktivitet

Familien sidder omkring spisebordet i køkkenet og er i fællesskab ved at udvælge fire billeder, som, de mener, bedst repræsenterer deres familie. De har diskuteret billederne i et stykke tid, da pigen tager fat i et billede af to personer, der holder hinanden i hånden, og siger til sin lillebror, at det ligner ham og en pige fra hans klasse. Drengen tager fat i billedet og siger højt, at hun skal holde kæft. Faren slår hånden i bordet og siger, at han ikke gider høre på deres skænderier i dag. Han siger til pigen, at hun skal lade være med at drille drengen. Herefter siger han til drengen, at han også skal lade være med at være så sensitiv. Drengen rejser sig fra bordet, går ud af køkkenet og smækker døren efter sig. Faren og pigen kigger på hinanden, og faren siger, at drengen nok skal blive god igen om lidt. Faren og pigen fortsætter aktiviteten med at udvælge billeder.

Kontekst for observationen

Efter at aktiviteten er afsluttet, spørger tilsynskonsulenten ind til det, som hun observerede. Hun beder blandt andet faren beskrive, hvad det handlede om, da sønnen gik fra bordet under aktiviteten. Faren fortæller kortfattet, at sønnen har haft det svært siden skilsmissen.

Tilsynskonsulentens tilstedeværelses indflydelse på situationen

Tilsynskonsulentens tilstedeværelse kan have bevirket, at faren er nervøs, fordi han gerne vil have, at familien kan godkendes som plejefamilie, hvilket gør, at han føler sig presset under den planlagte aktivitet. Tilsynskonsulentens tilstedeværelse kan også have haft indflydelse på drengens reaktion, da han måske bliver ekstra pinligt berørt over søsterens kommentar, fordi tilsynskonsulenten er til stede.

Fortolkninger

Der er flere mulige fortolkninger af den observerede situation. Her beskrives nogle af de mulige fortolkninger:

1. En mulig fortolkning kan være, at drengen føler sine grænser overtrådt, når søsteren taler om ham og en pige fra klassen, mens faren og socialtilsynet er til stede.
2. En anden fortolkning kan være, at faren er presset i situationen omkring aktiviteten, fordi tilsynskonsulenten er til stede og skal vurdere familien, og at han derfor ikke håndterer konflikten mellem børnene, men i stedet lukker af for diskussionen.
3. En tredje fortolkning kan være, at faren ikke formår at sætte sig ind i, hvorfor sønnen bliver vred og pinligt berørt, og derfor ikke evner at håndtere situationen og løse konflikten mellem børnene.
4. En fjerde fortolkning kan være, at faren har det svært med drenge og mænd, der viser følelser, og er utilpas over, at hans søn tydeligt viser sine følelser

Bidrag til bedømmelse af familiedynamik

Observationen knytter sig til pejlemærkerne Relationer og Kommunikation. Observationen samt farens svar på spørgsmålene omkring observationen kan tyde på, at faren ikke formår at sætte

sig ind i, hvorfor drengen bliver vred og pinligt berørt, at han har det svært med at forholde sig til sønnens følelser og ikke evner at håndtere konflikter mellem de to søskende på en hensigtsmæssig måde.

Eksempel på udfyldt observationskema ud fra case 2.

<p>FORHÅNDSVIDEN OG FORFORSTÅELSER</p>	<p><i>Hvilken viden har du på forhånd om ansøgerfamilien, baseret på andre datakilder, eksempelvis oplysningsskema fra familien, eller hvis du har mødt familien i forbindelse med informationsdage, grundkursus eller lign. Hvordan spiller din forhåndsviden og dine forforståelser om ansøgerfamilien ind på dine fortolkninger?</i></p> <p>Forhåndsviden: Enlig far, dreng på 14 år, datter på 19 år. Faren er skolelærer og frivillig i håndboldklub. Faren er for nyligt blevet skilt fra børnenes mor.</p> <p>Forforståelser: Positiv forforståelse om, at faren kan støtte et plejebarn fagligt og socialt i lokalområdet. Negativ forforståelse om, at faren ikke har så meget tid, og at han måske ikke magter endnu et barn så tidligt efter sin skilsmisse.</p>
<p>OBSERVATION</p>	<p><i>Direkte registreringer af en given situation.</i></p> <p>Planlagt aktivitet – udvælgelse af billedkort:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Datteren siger, at et billede repræsenterer drengen og en pige fra klassen. • Drengen siger, at hun skal holde kæft. • Faren slår i bordet og siger, at han ikke gider høre på børnenes skænderier. • Faren siger til drengen, at han skal lade være med at være så sensitiv. • Drengen går og smækker døren. • Faren og pigen fortsætter aktiviteten.
<p>KONTEKST</p>	<p><i>Den kontekst som en given observation optræder i. Fx noget, de voksne eller børnene i familien har sagt eller gjort forud for eller lige efter en observation, og som, du mener, har betydning for observationen.</i></p> <p>Faren fortæller, at sønnen har det svært, fordi han og moren for nylig er blevet skilt.</p>
<p>DIN TILSTEDEVÆRELSES INDFLYDELSE PÅ SITUATIONEN</p>	<p><i>Hvordan har din tilstedeværelse haft indflydelse på den givne situation?</i></p> <p>Faren kan være presset, fordi han gerne vil have, at familien kan godkendes som plejefamilie. Sønnen kan desuden være ekstra pinligt berørt over søsterens drilleri, fordi tilsynskonsulenten er til stede.</p>
<p>FORTOLKNINGER</p>	<p><i>Fortolkning(-erne) af det observerede.</i></p> <p>Fortolkning 1: Drengen føler sine grænser overtrådt, når søsteren taler om ham og en pige fra klassen, mens faren og tilsynskonsulenten er til stede.</p>

	<p>Fortolkning 2: Faren kan være presset og formår ikke i situationen at løse konflikten mellem børnene.</p> <p>Fortolkning 3: Faren formår ikke at sætte sig ind i sønnens følelser og håndtere konflikter på en hensigtsmæssig måde.</p> <p>Fortolkning 4: Faren har det måske svært med drenge og mænd, der viser følelser.</p>
BIDRAG TIL BEDØMMELSE AF FAMILIEDYNAMIK	<p><i>Hvordan bidrager observationen til din bedømmelse af familiedynamikken?</i></p> <p>Observationen samt farens svar på spørgsmålene omkring situationen kan tyde på, at faren ikke formår at sætte sig ind i, hvorfor drengen bliver vred og pinligt berørt, at han har det svært med at forholde sig til sønnens følelser og ikke evner at håndtere konflikter mellem de to søskende på en hensigtsmæssig måde.</p>

Bilag 3. Eksempel på planlagt aktivitet med anvendelse af billedkort

Instruktion

Ved besøget kan man vælge at vise familien ti billeder. Familien skal sidde omkring et bord, hvor billederne spredes ud. Familien skal så i fællesskab udvælge fire billeder, som de mener, bedst repræsenterer deres familie. Herunder skal de reflektere over: Hvad vil et plejebarn møde i deres familie?

Opgaven kan både stilles til par med og uden hjemmeboende børn. Man kan inkludere helt små børn (fra 3-4 år) ved at spørge dem direkte, hvad de mener, at et billede forestiller.

Billedkortene

Billedkortene skal have simple motiver, som kan have mange forskellige betydninger. Fx kan der være et billede/en tegning af to personer, der holder hinanden i hånden – hvilket måske kan få familien til at tale om relationer/omsorg/venskaber. Der kan også være et billede af to personer, der taler sammen, hvilket eksempelvis kan få familien til at tale om, hvordan de kommunikerer, eller hvilke relationer de har til venner eller nær familie uden for hjemmet. Mulighederne er mange – ideen er, at familien selv skal have mulighed for at diskutere, hvad billederne symboliserer.

Observation – hvad kan man fokusere på

Når familien udfører aktiviteten, kan man eksempelvis observere, hvordan familien kommunikerer undervejs. Det kan give indblik i, hvordan familien kommunikerer i andre situationer. Man kan fx observere, hvem der siger mest, hvordan børnene inddrages i opgaven, og hvem der træffer den endelige beslutning om, hvilke fire billeder der bedst repræsenterer familien.

Socialstyrelsen

Socialstyrelsen
Edisonsvej 1
5000 Odense C
Tlf.: 72 42 37 00

www.socialstyrelsen.dk